

Magdalena NowickaWydział Psychologii
SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny,
Warszawa**Magdalena Marszał-Wiśniewska**Wydział Psychologii
SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny,
Warszawa

POZNAWCZA REGULACJA EMOCJI U DZIECI W WIEKU 9-12 LAT - MODYFIKUJĄCA ROLA TEMPERAMENTU RODZICÓW

Celem przedstawionych w niniejszym artykule badań była analiza uwarunkowań specyfiki poznawczej regulacji emocji u dzieci w wieku 9-12 lat. Dotychczasowe badania poświęcone tej kwestii uwzględniały przede wszystkim cechy temperamentu dzieci oraz postawy rodzicielskie w procesie wychowawczym. Jedynie w nielicznych badaniach analizowano wpływ temperamentu rodziców. W przedstawionych poniżej badaniach do analiz włączono zarówno właściwości temperamentalne dziecka, jak i rodziców. W ramach predyktorów regulacji emocjonalnej dzieci uwzględniono także specyfikę regulacji emocjonalnej rodziców oraz przejawiane przez nich postawy wychowawcze.

Przeprowadzone badania wskazały, iż podstawowym czynnikiem kształtującym specyfikę poznawczej regulacji emocji u dzieci w wieku 9-12 lat jest temperament rodziców, przede wszystkim zaś poziom reaktywności emocjonalnej matki. Im wyższy poziom reaktywności emocjonalnej matki, tym częstsze stosowanie przez dzieci strategii adaptacyjnych, oraz tym rzadsze stosowanie strategii nieadaptacyjnych. W przypadku chłopców istotne znaczenie wydaje się mieć także poziom aktywności ojca, której wysoki poziom sprzyja zwłaszcza stosowaniu strategii adaptacyjnych.

Słowa kluczowe: regulacja emocjonalna u dzieci, temperament dzieci, temperament rodziców, postawy dzieci

WPROWADZENIE

Wśród całej gamy zabiegów samoregulacyjnych, i uwarunkowań regulacji emocjonalnej u osób ludzie podejmują świadome i nieświadome zabiegi dorosłych. Niestety, zdecydowanie mniej regulacji swoich stanów afektywnych (Gross, 1998). wiemy na temat regulacji emocjonalnej u dzieci. Jakkolwiek dotychczas badacze opisali efektywną regulację emocjonalną jest jedną z najwaźniejszych kompetencji w zakresie szeroko rozumianej samoregulacji, warunkującą zdrowie fizyczne, psychiczne jak i satysfakcjonujące relacje interpersonalne (Gross, 1998; Gross i John, 2003). Jest to zdolność do modyfikacji bądź podtrzymania przeżywanej przez jednostkę emocji, tak aby sprzyjała ona realizacji wyznaczonych przez jednostkę celów. Dotychczas w istniejącej literaturze badacze poświęcili dość dużo uwagi analizie specyfiki regulacji emocjonalnej w toku życia człowieka, nadal niewiele wiemy zwłaszcza w kontekście czynników go kształtujących (Calkins i Hill, 2007).

Pierwsze przejawy działania zróżnicowanych mechanizmów regulacji emocjonalnej opartych przede wszystkim o wrodzone mechanizmy biologiczne, a głównie te psychofizjologiczne

pojawiają się już u dzieci 3 - miesięcznych (Diner i Mangelsdorf, 1999). Regulacja emocjonalna u niemowlaków jest zależna przede wszystkim od poziomu reaktywności emocjonalnej oraz mechanizmów zbliżania się i unikania. Pierwsze strategie regulacji emocji stosowane przez tak małe dzieci to ssanie, proste odruchy psychomotoryczne czy płacz. Zdolność dziecka do modyfikacji pobudzenia wzrasta w okresie pomiędzy 3, a 6 miesiącem życia, a stosowane w tym okresie strategie polegają w dużym stopniu na mechanizmie odangażowania uwagi od źródła negatywnych stanów afektywnych.

Pod koniec 1 roku życia dzieci zaczynają podejmować aktywnie zachowania samoregulacyjne oparte na prostych sekwencjach odruchów motorycznych. Posiadają także wiedzę, iż zachowanie najbliższych może skutecznie modyfikować przeżywane przez nie emocje. Zaczynają zatem sygnalizować potrzeby związane z kontrolą stanów afektywnych. Calkins i Hill (2007) opisują ten okres jako aktywne przechodzenie od pasywnych, w kierunku aktywnych strategii regulacji emocjonalnej.

Wraz ze wzrostem kompetencji ruchowych i zdolności komunikacyjnych regulacja emocjonalna przyjmuje coraz bardziej rozbudowane formy. Dziecko dwuletnie jest w stanie stosować aktywnie określoną gamę zabiegów regulacyjnych, choć nie zawsze kończą się one sukcesem (Amsterlaw i in., 2009). Wraz z dojrzewaniem układu nerwowego, u dzieci wzrasta poziom zdolności w zakresie kontroli wykonawczej, umożliwiającej wpływanie na poziom pobudzenia i reakcje emocjonalne w zróżnicowanych kontekstach sytuacyjnych (Calkins i Hill, 2007).

Badania wskazują, iż dzieci 5 letnie mogą już stosować pewne pojedyncze strategie poznawczej regulacji emocji (Blair, 2002). Poznawcze mechanizmy zaczynają przeważać nad pozostałymi w okresie wczesnoszkolnym i w okresie późnego dzieciństwa (Eisenberg i in., 2000, Gottman, 2012; Sala i in., 2014). I tak na przykład, Sala i współpracownicy (2014) porównując regulację emocjonalną dzieci 5 i 13 -

letnich podczas dokonywania u nich wkłucia żylnego stwierdzili, iż nastolatki stosują zdecydowanie więcej niż dzieci przedszkolne strategii poznawczych, polegających na przeczuciu uwagi i dystrakcji. W badaniu podłużnym (Waters i in., 2010) przeprowadzonym na grupie ponad tysiąca dzieci na przestrzeni 6 lat (od 9 do 15 roku życia) wykazano, iż z biegiem lat spada częstość stosowania przez dzieci strategii tłumienia i wzrasta częstość stosowania strategii pozytywnego przewartościowania. Badacze zaobserwowali także efekt wskazujący, iż wraz z wiekiem dzieci wzrasta stabilność przejawianych wzorców strategii regulacji emocjonalnej, a dzieci 9-12 letnie oraz adolescenti dysponują analogicznym repertuarem poznawczych strategii regulacji emocjonalnej jak osoby dorosłe (Garnefski i in., 2007).

Dostępne w literaturze badania dotyczą również możliwości angażowania się przez kilkuletnie dzieci w strategię regulacji interpersonalnej (Jahromi i in., 2012, Lewis i Stieben, 2004, Zimmer - Gembeck i Skinner, 2011). Jedną z takich strategii jest humor dość powszechnie stosowaną w różnych grupach wieko-wych. Dzieci 7-8 letnie są w stanie efektywnie korzystać ze strategii regulacji interpersonalnej opartych na afektywnym (koncentracja na problemie osoby i jej doświadczeniach emocjonalnych) i poznawczym zaangażowaniu (poznawcze przeformułowanie problemu osoby).

Uwarunkowania regulacji emocjonalnej u dzieci

Temperament i procesy biologiczne

Procesy biologiczne i związane z nimi cechy temperamentalne oraz różnice w zakresie odruchów psychofizjologicznych warunkujące reaktywność emocjonalną jednostki są jednym z głównych czynników decydujących o specyfice regulacji emocjonalnej dziecka (Eisenberg i in., 2000). Jak wynika z dotychczasowych badań, ogromne znaczenie dla tego procesu ma dojrzewanie przednich obszarów kory czołowej (Grolnick i in., 2012), dojrzewanie układu parasympatycznego (Lewis i Stieben, 2004). Badania jednoznacznie wskazują także, że wczesna kontrola odruchów fizjologicznych jest w

silnym stopniu powiązana z procesami poznawczymi warunkującymi odangażowanie uwagi, centralnymi dla poznawczej regulacji emocji. W badaniach wykazano także znaczące różnice indywidualne w zakresie reaktywności struktur mózgowych w trakcie uruchamiania określonych strategii regulacji emocjonalnej przez dzieci w wieku 8-14 lat. Niektóre z tych różnic mają charakter rozwojowy, inne zaś warunkują względnie trwałe różnice indywidualne w zakresie regulacji emocjonalnej.

W literaturze nie znajdziemy wielu badań empirycznych obrazujących zależność pomiędzy temperamentem dzieci, a charakteryzującą ich specyfiką regulacji emocjonalnej. W badaniach dzieci 5-6 letnich wykazano, że temperament dzieci silnie wpływa na przejawiany przez nie repertuar strategii poznawczej regulacji emocji (Garnefski i in., 2004). Wydaje się także, iż wszystkie rodzaje strategii regulacji emocjonalnej są w jakiś specyficzny sposób powiązane ze specyficznymi wymiarami temperamentu (Labouvie - Vief i in., 2003). W badaniach dzieci w wieku 11-13 lat wykazano, iż wysokie wyniki na wymiarach temperamentu związanych ze zbliżaniem się oraz wysoki poziom spostrzeganej przez dzieci opieki ze strony rodziców warunkują częstsze stosowanie poznawczego przekształcania, podczas gdy niski poziom zdolności adaptacyjnych, niski poziom afektu pozytyw-nego i niski poziom spostrzeganej przez dzieci opieki rodzicielskiej warunkowały częstsze stosowanie strategii tłumienia (Mischel i Ayduk, 2004). Autorki tego badania formułują w konkluzjach ciekawy wniosek zakładając, iż opiekuńcza postawa rodziców wobec dziecka może pomóc w kształtowaniu adaptacyjnych wzorców regulacji emocjonalnej u dzieci, mimo braku sprzyjających cech temperamentalnych u tych dzieci.

Relacje i postawy rodzicielskie

Badania naukowe sugerują obecnie jasno, że dla specyfiki kształtującego się u dziecka repertuaru strategii regulacji emocjonalnej kluczowe znaczenie ma okres bardzo wczesnych relacji, zwłaszcza pomiędzy matką a dzieckiem.

Matki, które odpowiadają na potrzeby dziecka w sposób czuły i adekwatny do sytuacji w istotny sposób wspierają mechanizmy regulacji emocjonalnej u swoich dzieci, co wykazano nie tylko w odniesieniu do wskaźników psychologicznych, ale także fizjologicznych (Waters i in., 2010). Sukces w zakresie regulacji emocjonalnej u dzieci w dużym stopniu zależy od sposobu, w jaki opiekunowie są w stanie prawidłowo odczytywać sygnały płynące od dziecka i odpowiadać w sposób, który minimalizuje negatywne stany afektywne. Co więcej, niektórzy z badaczy twierdzą, że w pierwszym roku życia silniejszy wpływ na regulację emocjonalną dziecka mają przejawiane zachowania rodziców niż odziedziczone cechy (Simonds i in., 2007). Na bazie interakcji z rodzicami dzieci uczą się, iż użycie określonych strategii może być bardziej lub mniej efektywne (Sala i in., 2014). I tak na przykład, rodzic który skutecznie odwraca uwagę dziecka od obiektu pożądanego, lecz dla dziecka niedostępnego, w sposób niejawni uczy dziecko stosowania tego typu strategii w przyszłości.

W literaturze dostępnych jest kilka hipotez dotyczących mechanizmu za pomocą którego opiekunowie niejako przekazują dzieciom repertuar strategii regulacji emocjonalnej. Jedną z hipotez zakłada rolę procesów przywiązania (Calkins i Hill, 2007). Na ich znaczenie wskazuje, między innymi, Sala i in. (2014) oraz Grolnick i in., (2006).

Wielu badaczy twierdzi, iż wzorzec przywiązania jest jednym z kluczowych elementów wpływających na rozwój kory przedczołowej, która odpowiada za regulację zwłaszcza emocji negatywnych. Dzieci o bezpiecznym stylu przywiązania częściej w ramach strategii regulacji emocjonalnej odwołują się do relacji społecznych i dość swobodnie wyrażają uczucia, podczas gdy dzieci o unikowym wzorcu przywiązania częściej stosują strategie oparte na samoukojeniu i samodzielnej zabawie zabawkami (Diener i in., 2002; Gottman, 2012; Gilliom i in., 2002). Wydaje się zatem, iż strategie stosowane przez małe dzieci odzwierciedlają ich doświadczenia i oczekiwania nabywane w trakcie pierwszych kilku lat życia,

związane z dostępnością opiekuna jako zewnętrznego źródła strategii regulacji emocjonalnej.

Badania wskazują, że stosowanie przez matki adaptacyjnych strategii regulacji emocjonalnej nastawionych na emocje negatywne u dzieci w wieku przedszkolnym minimalizuje doświadczenie emocji negatywnych przez te dzieci (Gottman, 2012). Podobne rezultaty wykazano także w badaniach Waters i współpracowników (2010). Badaczki te wykazały, iż stosowane przez rodziców wzorce regulacyjne mogą mieć pośredni wpływ na regulację emocjonalną dzieci (kształtując bezpośrednio wzorce strategii stosowane przez dzieci), inne zaś mogą mieć wpływ pośredni wpływając na poziom umiejętności stanowiących prekursorsy efektywnej regulacji emocjonalnej takie jak kompetencje komunikacyjne czy procesy myślenia. W badaniach dotyczących nastolatków wykazano silny pozytywny związek pomiędzy samoszacownym przez rodziców użyciem strategii tłumienia emocji negatywnych i niskim poziomem kompetencji emocjonalnych ich dzieci (słabe rozumienie emocji) oraz objawami lęku i depresji (Lewis i Stieben, 2004). U nastolatków, których rodzice stosowali częściej strategię pozytywnego przewartościowania częściej obserwowano wzorce adaptacyjne. Dzieci uczą się także regulacji emocjonalnej poprzez obserwowanie, jak robią to ich rodzeństwo, rodzice i rówieśnicy, a pewne strategie regulacji emocjonalnej mogą być szczególnie wspierane na drodze modelowania (Calkins i Hill, 2007). W badaniach wykazano, iż dzieci w rodzinach dysfunkcyjnych, w których obserwuje się nieprawidłowe wzorce komunikacji małżeńskiej przejawiają więcej emocji negatywnych (co potwierdzają także dane psychofizjologiczne), które wyrażają w sposób niekontrolowany oraz stosują dezadaptacyjne wzorce regulacji emocjonalnej (Amsterlaw i in., 2009).

Z perspektywy opisywanych w niniejszym artykule badań niezwykle ciekawe wydają się doniesienia empiryczne opublikowane przez Blair i współpracowników (2002) wskazujące między innymi na związek pomiędzy specyfiką wzorców regulacji emocjonalnej u dzieci i rodziców.

Wykazano w nich dodatnią zależność pomiędzy strategią internalizacji emocji u matek (ale nie u ojców), a tendencją do eksternalizacji emocji u ich córek. W badaniach tych wykazano także, że symptomy psychopatologii przejawiane przez matki w istotny sposób modyfikują psychofizjologiczne korelaty regulacji emocjonalnej. W innych badaniach wykazano, iż matczyne zaangażowanie w regulację emocjonalną dzieci w wieku przedszkolnym, w szczególności zaś stosowanie przez matki strategii poznawczego przeformułowania i przekierowania uwagi, jest związane z niższym poziomem wyrażanej przez dzieci złości i smutku (Basselt i in., 2012). Po drugie stosowane przez matki strategie nakierowane na regulację emocjonalną u ich dzieci były bardziej skuteczne w przypadku tych dzieci, które posiadały mniej temperamentalnych dyspozycji do reagowania lękiem i smutkiem.

CEL BADAŃ WŁASNYCH

W ramach podjętych badań własnych podjęto próbę analizy uwarunkowań specyfiki poznawczej regulacji emocji u dzieci w wieku 9-12 lat. W analizach uwzględniono podział strategii poznawczej regulacji emocji zgodnie z modelem opisanym przez badaczy holenderskich (Garnefski i in., 2004).

Wśród czynników warunkujących tą specyfikę uwzględniono łącznie zarówno właściwości temperamentalne dziecka, właściwości temperamentalne rodziców, częstość stosowania poznawczych strategii regulacji emocjonalnej przez rodziców oraz przyjmowane przez nich wobec dzieci postawy wychowawcze.

METODA

Osoby badane

W badaniach wzięło udział 148 dzieci, uczniów jednej z warszawskich szkół podstawowych i gimnazjum (79 dziewczynek i 69 chłopców) w wieku od 9 do 12 lat oraz ich rodzice (w każdym przypadku zarówno matka, jak i ojciec, $N = 296$). Średni wiek dzieci wyniósł $M = 9,13$ ($sd = 1,08$). Średni wiek rodziców wyniósł $M = 34,23$ ($sd = 6,32$).

Narzędzia badawcze

Do oceny częstości stosowania przez osoby dorosłe jak i dzieci poznawczych strategii regulacji emocjonalnej użyto Kwestionariusza Poznawczej Regulacji Emocji (CERQ) dla dorosłych w polskiej adaptacji Magdaleny Marszał- Wiśniewskiej oraz Małgorzaty Fajkowskiej (2010) oraz Kwestionariusz Poznawczej Regulacji Emocji dla dzieci 8-12 lat (CERQ for kids) (Garnefski i in., 2001; Garnefski i in., 2004) (adaptacja Nowicka, 2018 w przygotowaniu). Kwestionariusz ten składa się w obu wersjach z 36 pozycji, tworzących 9 podskal (po 4 twierdzenia w każdej podskali), które odpowiadają poszczególnym poznawczym strategiom regulacji emocji, spośród których pięć - to strategie adaptacyjne, obejmujące akceptację, koncentrację na planowaniu, koncentrację na czymś pozytywnym, pozytywne przewartościowanie i stwarzanie perspektywy, natomiast cztery - to strategie nieadaptacyjne, obejmujące obwinianie siebie, obwinianie innych, ruminacje oraz katastrofizowanie. Zadaniem osoby badanej jest ustosunkowanie się do każdego twierdzenia poprzez zaznaczenie na pięciostopniowej skali jak często myśli w dany sposób [od 1 prawie nigdy do 5 - prawie zawsze], kiedy doświadcza negatywnych lub nieprzyjemnych zdarzeń. Wyniki oblicza się dla każdej strategii osobno, sumując punkty przy każdym z czterech twierdzeń wchodzących w skład danej strategii (zakres wyników dla jednej strategii to od 0 do 20 punktów). Można również obliczyć łączny wynik osobno dla wszystkich skal adaptacyjnych i osobno dla wszystkich skal nie-adaptacyjnych. Polska, eksperymentalna wersja tej techniki, zarówno w wersji dla dzieci, jak i dla dorosłych charakteryzuje się zadowolającymi i nie odbiegającymi od wersji oryginalnej parametrami psychometrycznymi (Garnefski, Kraaij i Spinhoven, 2001; Marszał- Wiśniewska i Fajkowska, 2010, Nowicka, 2018 - w przygotowaniu).

Temperament dzieci szacowano za pomocą kwestionariusza temperamentu EAS (Oniszczenko, 1997). Wersje dla dzieci odwołują się do danych obserwacyjnych uzyskiwanych w jednej wersji od rodziców, w drugiej - od nauczycieli. W niniejszym badaniu zastosowano wersję dla rodziców. Każda z trzech wersji składa się z 20 pozycji. Mają one charakter stwierdzeń, których prawdziwość odpowiadający ocenia na skali pięciostopniowej (od "Zdecydowanie nie" do "Zdecydowanie tak"). Wersja dla dzieci zawiera cztery skale dotyczące: Nieśmiałości, Towarzystwości, Aktywności i Emocjonalności. Teoretyczną podstawę narzędzia stanowi Genetyczna Teoria Temperamentu A.H. Bussa i R. Plomina.

W obu próbach, do pomiaru cech temperamentu wykorzystano Formalną Charakterystykę Zachowania - Kwestionariusz Temperamentu (Zawadzki i Strelau 1997).

W celu oceny postaw rodzicielskich rodziców wykorzystano polską wersję narzędzia Parenting Style and Dimensions Questionnaire (Robinson i Mandlco, 1995) (polska adaptacja - Nowicka, 2018, w przygotowaniu). Narzędzie to służy do samoszacowania sprawowanego stylu przez rodziców małych dzieci (8-12 lat). Bazuje ono na teorii stylów rodzicielskich Baumrind (1992). Zawiera 62 itemy pozwalające na szacowanie nasilenia wyników w ramach trzech skal na które składają się podskale: Styl Autorytatywny (Pasja i Koncentracja, Racjonalność - Zdrowe Kierowanie - Demokracja - Szacunek - Pozytywne nastawienie). Styl Autorytarny (Konfrontacja werbalna - Autorytarne Karanie - Irracjonalność - Wydawanie Poleceń). Styl Permisywny (Ignorowanie złych zachowań - Brak pewności siebie - Brak konsekwencji). Polska wersja ma bardzo podobną strukturę czynnikową oraz dobre własności psychometryczne.

WYNIKI

W celu analizy wyników przeprowadzono serię analiz regresji metodą liniową, w których zmienną przewidywaną była częstość stosowania poznawczych strategii regulacji emocjonalnej, zaś predyktory stanowiły: nasilenie poszczególnych cech temperamentu dziecka, nasilenie poszczególnych cech temperamentu rodzica, częstość stosowania określonych strategii regulacji emocjonalnej przez rodzica oraz postawy rodzicielskie ojca i matki. Wyniki przeprowadzonych analiz, w których zmienną przewidywaną był łączny wskaźnik stosowania adaptacyjnych oraz nieadaptacyjnych strategii regulacji emocjonalnej przedstawiono w kolejnych tabelach. Jak się okazało reaktywność emocjonalna matki, jak i styl permissywny sprawowania przez nią opieki rodzicielskiej stanowiły istotny predyktor stosowania przez dzieci nieadaptacyjnych strategii regulacji emocjonalnej (patrz Tabela 1). Im bardziej reaktywna emocjonalnie matka oraz im bardziej permissywny styl sprawowania przez nią opieki rodzicielskiej, tym większa częstość stosowania przez dzieci strategii nieadaptacyjnych. Predyktory te okazały się także istotne w przypadku takich strategii jak:

- 1) Obwiniania siebie (RE matki - $Beta = 0,33$; Styl permissywny matki - $Beta = 0,19$);
- 2) Katastrofizowania (RE matki- $Beta = 0,52$; Styl permissywny matki $Beta = 0,17$).

Tabela 1. Częstość stosowania strategii nieadaptacyjnych

Zmienna	B	Beta	T	p
RE matki	0,641	0,376	-5,25	0,001
Styl permissywny matki	0,317	0,177	2,99	0,05
Styl autorytarny matki	-0,121	-0,171	1,69	0,54
Stala	36,68	6,475	5,66	0,001
R² = 0,24				
F = 5,61; p <0,05				

W przypadku reszty strategii nieadaptacyjnych istotnymi predyktorem ich stosowania była wyłącznie reaktywność emocjonalna matki. Analizy przeprowadzone odrębnie dla dziewcząt i chłopców (Tabela 2) wykazały, iż częstość stosowania strategii nieadaptacyjnych wzrastała u dziewcząt wraz ze wzrostem reaktywności emocjonalnej matki oraz postawy permissywny matki. W przypadku chłopców istotnym predyktorem częstości stosowania tych strategii okazała się być reaktywność emocjonalna matki oraz styl autorytarny matki. Im bardziej reaktywna emocjonalnie matka oraz im mniej autorytarny sprawowany przez nią styl wychowawczy tym częstsze stosowania przez badanych chłopców strategii nieadaptacyjnych.

Tabela 2. Częstość stosowania strategii nieadaptacyjnych w podziale na płeć

Dziewczynki

Zmienna	B	Beta	T	p
RE matki	0,532	0,425	3,17	0,001
Styl permissywny	-0,781	-0,193	2,18	0,001
Styl autorytarny matki	2,10	0,178	1,87	0,054
Stala	34,59	5,39	6,41	0,001
R² = 0,21, F = 4,13; p <0,05				

Chłopcy

Zmienna	B	Beta	T	p
RE matki	0,392	0,418	4,50	0,001
Styl autorytarny matki	-0,792	-0,244	2,15	0,01
Styl permissywny	-0,317	-0,18	2,49	0,057
Styl autorytarny ojca	,524	0,10	1,99	0,084
Stala	41,52		11,72	
R² = 0,34, F = 9,59; p <0,001				

Analogiczną serię analiz przeprowadzono także dla częstości stosowania strategii adaptacyjnych. Istotnymi predyktorami uogólnionej częstości stosowania tego typu strategii okazała się być także reaktywność emocjonalna matki oraz poziom aktywności dziecka. Im niższy poziom reaktywności emocjonalnej matki oraz im wyższy pozioma aktywności dziecka, tym częstsze stosowania przez dzieci strategii adaptacyjnych.

Istotnymi predyktorami uogólnionej częstości stosowania tego typu strategii okazała się być także reaktywność emocjonalna matki oraz poziom aktywności dziecka. Im niższy poziom reaktywności emocjonalnej matki oraz im wyższy pozioma aktywności dziecka, tym częstsze stosowania przez dzieci strategii adaptacyjnych. W odniesieniu do konkretnych strategii analizy wykazały, iż reaktywność emocjonalna matki i dziecka oraz postawa nadmiernej ochrony ze strony matki stanowiły najsilniejsze predyktory częstości stosowania strategii:

- 1) Akceptacji (RE dziecka $Beta = -0,29$ Nadmierne Ochranianie matki - $Beta = -0,19$);
- 2) Pozytywnego przewartościowania (RE dziecka - $Beta = 0,32$; Nadmierne Ochranianie matki - $Beta = -0,17$).

Analizy przeprowadzone odrębnie dla chłopców i dziewczynek wykazały analogiczny wzorzec istotnych predyktorów w przypadku dziewczynek. W przypadku chłopców istotnym predyktorem uogólnionego wskaźnika częstości stosowania strategii adaptacyjnych okazała się reaktywność emocjonalna matki oraz poziom aktywności u ojca. Im niższy poziom reaktywności emocjonalnej matki oraz im wyższy poziom aktywności u ojca tym częstsze stosowania przez chłopców adaptacyjnych strategii regulacji emocjonalnej.

WNIOSKI

Przeprowadzone badania wskazały, iż podstawowym czynnikiem kształtującym specyfikę poznawczej regulacji emocji u dzieci w wieku 9-12 lat jest temperament rodziców, przede wszystkim zaś poziom reaktywności emocjonalnej matki. Im wyższy poziom reaktywności emocjonalnej matki, tym częstsze stosowanie przez dzieci strategii adaptacyjnych, oraz tym rzadsze stosowanie strategii nieadaptacyjnych. W przypadku chłopców istotne znaczenie wydaje się mieć także poziom aktywności ojca, której wysoki poziom sprzyja zwłaszcza stosowaniu strategii adaptacyjnych. U dzieci młodszych częstszemu stosowaniu strategii nieadaptacyjnych sprzyja także styl permissywny matki (Styl „rób co chcesz”, matka nietrzymająca granic, uległa, pozwalająca na wszystko). Częstość stosowania poznawczych strategii adaptacyjnych przez badane dzieci

wyduje się być determinowana głównie przez poziom RE matki i poziom Aktywności dziecka (zwłaszcza u dziewczynek). Im mniej RE matka i im bardziej aktywne dziecko, tym częstsze deklarowane stosowanie tego typu strategii.

Zaprezentowane powyżej wyniki wskazują na zasadniczą rolę temperamentu rodziców i postaw rodzicielskich w kształtowaniu specyfiki regulacji emocjonalnej u dzieci w wieku 9-12 lat. W świetle przedstawionych badań konieczne wydaje się przeprowadzenie analogicznych analiz u dzieci w wieku adolescencji i poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, w jakim momencie życia decydującym czynnikiem kształtującym regulację emocji zaczyna być temperament własny człowieka.

LITERATURA CYTOWANA

- Amsterlaw, J., Lagattuta, K.H. i Meltzoff, A.N. (2009). Young children's reasoning about the effects of emotional and physiological states on academic performance. *Child Development, 80*, 115-133.
- Bassett, H. H., Denham, S. A., Wyatt, T. i Warren-Khot, H. K. (2012). Refining the Preschool Self-Regulation Assessment (PSRA) for use in preschool classrooms. *Infant and Child Development, 21*, 596-616.
- Blair, C. (2002). School readiness: Integrating cognition and emotion in a neurobiological conceptualization of children's functioning at school entry. *American Psychologists 5f*, 111-127.
- Calkins, S i Hill, A. (2007). Caregiver influences on Emergin Emotion Regulation and Environmental Transactions in Early Development. W: Gross, J. J. (red), *Handbook of Emotion Regulation*, New York, 229-248.
- Diener, M.L. i Mangelsdorf, S.C. (1999). Behavioral strategies for emotion regulation in toddlers: Associations with maternal involvement and emotional expressions. *Infant Behavior and Development, 22*, 569-583.
- Eisenberg, N., Fabes. R. A., Guthrie. I. V. i Reiser. M. (2000). Dispositional emotionality and regulation. The role in predicting quality of social functioning. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*, 136-157.
- Garnefski, N., Kraaij, V. i Spinhoven, Ph. (2001). Negative life events, cognitive emotion regulation and emotional problems. *Personality and Individual Differences, 30*, 1311-1327
- Garnefski, N., Teerds, J., Kraaij, V., Legerstee, J i Van Den Kommer, T. (2004). Cognitive emotion regulation strategies and depressive symptoms, differences between males and females. *Personality and Individual Differences, 36*, 267-276.
- Gilliom, M., Shaw, D. S., Beck, J. E., Schonberg, M. A. i Lukon, J. L. (2002). Anger regulation in disadvantaged preschool boys: Strategies, antecedents, and the development of self-control. *Developmental Psychology, 38*, 222-235.

- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2, 271–299.
- Gross, J. J. i John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 348–362.
- Grolnick, W.S., McMenamy, J.M., & Kurowski, C.O. (2006). Emotional self-regulation in infancy and toddlerhood. In L. Balter & C.S. Tamis-LeMonda (red.), *Child psychology*, wydanie 2e (strony 3–25). New York: Psychology Press.
- Jahromi, L. B., Meek, S. E., i Ober-Reynolds, S. (2012). Emotion regulation in the context of frustration in children with high functioning autism and their typical peers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 53, 1250–1258.
- Labouvie-Vief, G., Lumley, M. A., Jain, E., i Heinze, H. (2003). Age and gender differences in cardiac reactivity and subjective emotion responses to emotional autobiographical memories. *EfcPion*, 3, 115–126.
- Lewis, M.D. i Stieben, J. (2004). Emotion regulation in the brain: Conceptual issues and directions for developmental research. *Child Development* 75, 371–376.
- Marszał-Wiśniewska, M. i Fajkowska, M. (2010). Właściwości psychoemtryczne kwestionariusza Poznawczej Regulacji emocji - wyniki badań na polskiej próbie. *Studia Psychologiczne*, 49 (1), 19-39.
- Mischel, W. i Ayduk, O. (2004). Willpower in a cognitive-affective processing system: The dynamics of delay of gratification. In K.D. Vohs & R.F. Baumeister (red.), *Handbook of self regulation: Research, theory, and applications* (strony 99–129). New York: Guilford Press.
- Oniszczenko, W. (1997). *Kwestionariusz temperamentu EAS*. Warszawa. Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Robinson, C. C i Mandlco, B. (1995) Authoritative, authoritarian, and permissive parenting practices: development of New measure. *Psychological Reports*, 77 (3), 126-141.
- Sala, M. N., Pons, F., i Molina, P. (2014). Emotion regulation strategies in preschool children. *British Journal of Developmental Psychology*, 440-453.
- Samson, A. C., Hardan, A. Y., Podell, R. W., Phillips, J. M. i Gross, J. J. (2015). Emotion regulation in children and adolescents with Autism Spectrum Disorder. *Autism research*, 8, 9–18.
- Simonds, J., Kieras, J. E., Rueda, M. R. i Rothbart, M. K. (2007). Effortful control, executive attention, and emotional regulation in 7–10-year-old children. *Cognitive Development*, 22, 474–488.
- Southam-Gerow, M. A. i Kendall, P. C. (2002). Emotion regulation and understanding: Implications for child psychopathology and therapy. *Clinical Psychology Review* 22, 189–222.
- Waters, S. F., Virmani, E. A., Thompson, R. A., Meyer, S., Raikes, A. i Jochem, R. (2010). Emotion regulation and attachment: Unpacking two constructs and their association. *Journal of Psychological and Behavioural Assessment*, 37–47.
- Widen, S.C., i Russell, J.A. (2003). A closer look at preschoolers' freely produced labels for facial expression. *Developmental Psychology*, 39, 114–128.
- Zawadzki, B. i Strelau J. (1997). *Formalna charakterystyka Zachowania - Kwestionariusz Temperamentu*. Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Zimmer-Gembeck, M. J. i Skinner, E. A. (2011). The development of coping across childhood and adolescence: An integrative review and critique of research. *International Journal of Behavioral Development*, 35, 1-17.